

A 2009
18660K

L. H. Mearns

ӘБДІЖӘМИЛ НҰРПЕИСОВ

ТӨРТ ТОМДЫҚ
ШЫҒАРМАЛАР
ЖИНАҒЫ

«ЖАЗУШЫ» БАСПАСЫ
АЛМАТЫ
1981.

ӘБДІЖӘМИЛ НҰРПЕИСОВ

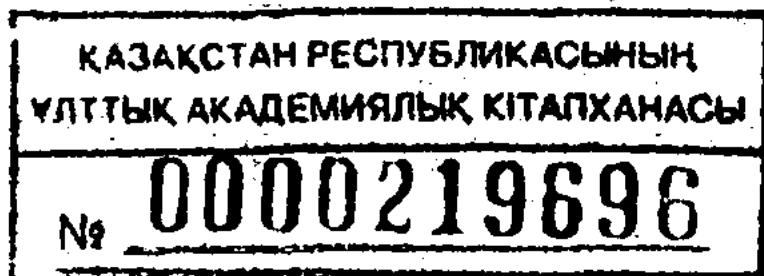
БІРІНШІ ТОМ

ҚАН МЕН ТЕР

Трилогия

«ЖАЗУШЫ» БАСПАСЫ
АЛМАТЫ
1981

Каз2
Н86

Н 86 **Нүрпейісов Әбдіжәмил**
Төрт томдық шығармалар жинағы.— Алматы:
Т. І. Қан мен тер: Трилогия. Бірінші және екінші
кітабы.—520 бет.

Заманымыздың белгілі жазушысы, СССР Мемлекеттік сыйлығы-
ның лауреаты Әбдіжәмил Нүрпейісовтің бұл төрт томдық шығар-
малар жинағына «Қан мен тер» романының бірінші, екінші кіта-
бы («Ымырт» және «Сергелдең») еніп отыр.

Каз2

Н 70700—151
402(05)81 8 — 81 4702230200

© «Жазушы» 1981

БІРІНШІ КІТАП

ЫМЫРТ

«Друзья мои! Чтобы живо чувствовать всю дерзость человеческого духа, надобно быть в открытом море, где одна тонкая дощечка, как говорит Виланд, отделяет нас от блаженной смерти».

К а р а м з и н.
«Остров Борнгольм».

Бірінші бөлім

I

— Бетім-ай!.. Масқара-ай!..

Тырыли арық Қарақатын жерқазбаға танаурап сәйлей кірді. Құшағындағы отынды аласа қазандықтың жанына аударып тастады. Салпы етек бөз көйлектің бір шалғайын жоғары көтеріп, ышқырлығына қыстыра салды да, қызыл қарын жас немересін алдына алып ыңылдап отырған қайын ененің қасына қол таяна тізе бүкті.

Жерқазбаның терезесі дәл төбесінде; оған шелін алған шыңылтыр қой қарнын тұтқанды; батып бара жатқан күннің соңғы сәулесі қой қарнынан өлеусіреп қана түсіп тұр. Үй іші күңгірт. Қарт ананың жүзі көрінбейді. Тек ананың қақырадай биік ақ жаулығы ғана бозғылданады.

— Ене-ау, не есіткенің бар? Әлгі Қаратаздың... қойлы таздың інісі бар емес пе? Тәңірберген деген сері інісі бар еді ғой,— деп, Қарақатын енесіне қарай тағы бір ысырылып отырды. Сонан әрі бейуақ кешті біртүрлі құпиялы сырға бөлеп, ерні сүйреңдеп сыбырлай сөйледі.— Не басынды ауыртайын сенің. Сол сері жігіт кеп, Еламанның үйіне түсті. Аты қара тер. Қанжығасында бір қоян, бір түлкісі бар. Қояны ақ тушадай-ау, ақ тушадай! Ақбала сыртқа шығып, сері жігітті аттан түсірді. Ал екеуінің қалай көріскенін көрсен... Масқара-ай.. Бетім-ай! О, жүзі қара! О, қара бет!..

Қалың киімді біреу жерқазбаның аласа есігіне сыймай, зорға кіріп келе жатты. Қарақатын тезірек от жағып жібермек болды. Оттық іздеп жанталасып жүріп, жолда тұрған қара құманды қағып кетті. Онан шелекке сүрініп, даңғыр-дұңғыр болды да қалды.

— О, көк тігілтірі! О, қара байланғыр! Есіз қалғыр-

дың мүлкі, түге. Тап жаңа ғана тап-тұйнақтай ғып, орын-орнына жинап қойып едім. Баласы құрғырлар-ау, жүретін жолға қойған.

Үй иесі үнсіз. Осының бәрі күнде есіте бергесін еті өліп кеткен. От басының берекесіз ластығына, қатынының салақтығы мен шаңқылдаған ащы даусына үйреніп, көніп алған. Ол қолына ұстай кірген бір асымдай тоң балықты босағаға тастай салды. Сонан соң жеңінің аузына мұз қатқан су-су киімін босағада тұрып шешті де, етігімен төрге шықты.

Қарақатын бықсып, жанбай жатқан отты үрлей түсті де, әлденеге мырс етті:

— Еламанды айтам-ау!.. Сорлының үйі бүгін сонша ұятты қалай көтеріп тұр екен.

Ақкемпір келініне көз қиығын тастап: «Ә, құдайым!— деді ішінен,— қайтейін!.. Бү да өзгеге күледі, өзіне күлетін кісі жоқ па екен, сонда!»

Қарақатын күйеуінің асты-үстіне түсіп, жалпылдап жатыр.

— Бізді асыраймын деп-ақ жаныңды жалдап жүрсің. Күн ұзын нәр татпаған кісінде әл қайдан болсын. Кел, етігіңді тартып жіберейін.

— Өзім шешем! Асынды болдыр!

Қарақатын осы ауылда Ақбаламен өш. Ақбаланың жастығын, сұлулығын көре алмайды. Бәрінен бұрын күйеуі ұрысқан сайып: «Өзіндей Ақбалаға қарашы! Жүріс-тұрысына ішпей-жемей ырза боласын»,— деп сұлу келіншекті бұның бетіне салық қып басатын.

— Еламанның үйі жаққа көзін түсті ме?..— деді Қарақатын сиқырлы жүзі жымыңдап.— Ақбаланы айтам-ау... Күйеуінің көзі тірісінде, тапа-тал түсте жігіт күтіп алып... Сонда, ол сорлы еркектің кәдесіне жараса екен-ау! Анау, шытыр жеген түйедей шермніп отырған түрі.

— Әй, жетер! Қой, енді!— деді Дос етігін шешіп жатып.

Қарақатын көсеумен жерді салып қалды.

— Қой, қой деп маған қожандағаны несі! Маған қойғызғанмен ел аузына қақпақ бола алмайсың. Қыз күніндегі желігін келіншек болғасын да баса алмай жүр. Осы өңір тегіс көріп түңіліп отыр. Айта берсен. Ақбаланың ішіндегі баланы да Тәңірбергендікі екен деп...

Дос байпақты етікпен қатынын көк желкеден қойып қалды. Желкесіне тиген зілдей етік Қарақатынның жү-

лынын үзе жаздап, көзінен жас ыршып кетті. Дос қолындағы етікті қайта сілтей бергенде, Ақкемпір ұстай алды. Баласының қолынан етікті жұлып алып, есікке қарай лақтырып жіберді.

— Тарт қолыңды! Берекетін алма отымның басының!

Дос тіл қатайын деп еді, Ақкемпір ақырып, тыйып тастады:

— Жә, тындамаймын сөзіңді. О заман да бұ заман, жаман қатынды сабап жақсы еткен жігітті көргем жоқ.

Қарақатын күйеуінің енді қол қата алмасын біліп, бүк түсіп отыра қап, ошакқа маңдайын сүйеп солқылдап жылады. Ол көз жасымен күйеуінің жүрегін жібіте алмасын білді. Үй ішінен өзіне жақтасатын жанашыр да іздеген жоқ, өзінің дәрменсіз сорлылығын мойындап, сағы сынып, налып жылады. Үй ішінің лаңынан заны боп қалған балалар әлден үрейі ұшып, шырқырап жылап, шам жақпай, қоңыр кеугім тартып тұрған үйдің іші азан-қазан болды да кетті.

Дос далаға жүгіре шықты. Өн бойына ессіз өшпенділік кернеген жігіт босағада сүйеулі тұрған тоң шотты қолына ұстай ұмтылды. Ашу үстінде бір ланды істеп салуы сөзсіз еді. Осы кезде үйіне жақындап қалған Еламанды көрді де, шот қолынан түсіп кетті. Ол тек Еламан үйінің алдында қаңтарулы тұрған күміс ер-тұрманды бәйге күреңге жалт етіп, тістене қарады:

— Туһ! Неше, сірә, қатын жанды болғанда да...

Дос ызаға булыққан қалпы ішке кірді.

II

Бас тоқсан кіргелі алдақашан. Бірақ, көптен бері күн жылымық тартып, ұлы теңіз ұстаса қоймады. Биылғы жел біртүрлі есірік. Жағалау қаймақтанып, кілегейлене бастаса-ақ арқадан шыққан қатты жел әлсіз мұзды бет ашыққа айдап, кетіп тұрған. Кешеден бері ғана күн ызғары шұғыл қатайып, бір түннің ішінде Тұщыбас бұғазы көз ұшына дейін ұстасып, Еламан, Мөңке, Дос, Рай секілді төрт-бес балықшы қазандық балық үшін бастарын қатерге тігіп, мұз үстіне шығып жүр. Әлсіз мұз аяқ астында майысып, сықырлап жатқасын балықшылар бір араға шоғырланып топтанып жүруге қорықты. Онда да тереңге бармай, азғана ауын теңіздің тайыз басына салып, үй ішінің кешке қазан қайнатқанын нәпақа көрді.

Бұған Еламан дән риза. Екіқабат әйеліне жас сорпа ішкізгеніне мәз. Қолтық ұстасқалы ұйқысы қашып кетті. Таң атқанша шыдамай, түнде әлденеше қайта оянып жағаға барады. Жаңа ұстасқан мұзды аяғымен теуіп көреді. Әсіресе күн батар алдында да балықшы жігіт сыртқа әлденеше рет шығып, үйінің бет алдындағы биік жар басынан теңіз жаққа көз салады. Күз айының қара қатқак суығына қарамастан кешкі ауа буалдырланып ала-бөле теңіз жақ түксіп апты. Жерде жұқалан қар бар. Көз ұшына кеткен көк тайғақ мұз күндіз көз қарығандай жалтырап жатқан-ды. Ымырт үйірілісімен мұз бетінде күңгірт көлеңке тұтасып, түксіп, жабырқау, жүдеу реңге ауысыпты.

Көз байланған бойда қап-қара аспанда ірі-ірі жұлдыздар тұтап құжынап қоя берді. «Ертең күн шағырмақ ашық болады екен» деп түйді Еламан.

Ол бүгін тіпті ерте оянды. Жып-жылы боп ұйықтап жатқан әйелінің қойнынан ақырын шығып, теңізге тартты. Ау қарап жүріп, жиі-жиі басын көтеріп күн сәулесінің астында жалтыраған кілегей мұзға көз салады. Әлсіз жел түнде жауған ұлпа қарды боратып, көк тайғақ мұз бетін жалаңаштап, ырситып ашып тастапты.

Балық аз түсіпті, әрі тайызға салған аудың арқалығы мұзға жабысып қатып қалған екен. Еламан сырт киімін сыпырып тастап, жаңа қатқан мұзды ойып, аудың арқалығын тіліп алды. Соның арасынша қысқы күн кештетіп қап еді. Күні бойы мұз ойған жігіттің кешке қарай екі алақаны дулдап жанып кетті.

Тұла бойы бусанып, еті қызып ентігіп тұрды да, кенет әйелі есіне түсіп асыға бастады. Ертең тағы балық керек екенін білсе де, ауын басқа жерге аударып салуға асықты.

Еламан күні бойы мұз үстінде жалғыз болды. Басқа балықшыларды байқаған да, көрген де жоқ. Төбесінде көк аспан, табан астында көк теңіз. Жабырқау ойды жанына серік қып күндегі әдетінше күйбендеп ау қарап жүр. Теңіз үстінде ғана емес, өмірде де жалғыз екенін ойлады. Бір кіндіктен жалғыз. Әке-шешесінен ерте айрылды. Әкесімен бірге туған Есбол деген ағасы бар, бірақ бұл арадан бір күншілік жерде тұратын баласыз, жалғыз жетім шалдан қайыр жоқ. Ендігі жанашырдан жалғыз немере інісі Рай... бірақ оның жас екенін ойлады, өзі сияқты о пақыр әке-шешесінен

жастан жетім қалды. Қарт әжесі екеуі өз алдына қос болып түтін түтетіп отыр.

Еламан күрсінді. Аяғы астында жатқан бір-екі тоғ балықты етігінің тұмсығымен қағып, ары ысырып тастады да, аудың арқалығын қайта ұстады. Еш нәрсе жөнінде ойламауға тырысты. Ау құралын тез-тез жинап, ымырт үйірілмей тұрғанда үйге жеткісі келіп еді. Ойламаған жерден қайын атасы — Сүйеу қарт есіне түсті: «Жалғыз кісіге ой үйір келеді-ау», — деп түйді. Осыдан бір жеті бұрын қайын атасы: «балықшыға сәлем айт, ауыз ашқансын барам», — деп, қатынаған біреуден хабар айтып жіберген екен.

Сүйеу ел ішіне сыйымсыз, тікбақай, тентек шал. Өз үйінде де жыландай ысқырып отыратын болғасын, қатын-балалары оның қай жағынан шығып қаларын білмей, қыпылдасып болатын. Осы қытымыр қатал шал дегенде Еламанның шығарда жаны басқа. Еламанға Сүйеу қарттың да ықыласы басқа. Сүйеу баласын «балықшы» деп атап, оған айтқан бар сөзін әзілге шаптырып, өзінен-өзі осықырынып күліп отырады. Жақсы көріп, әлде шыныменен жек көріп отырғанын айыру қиын.

Ондайда шал көңілін жалғыз Еламан ғана дәл танып, қажап айтқан әзілдің арғы жағынан әке жүрегінің ыстық ықыласын сезетін. Қайын атасының келетін хабарын есіткелі балықшы жігіттің жүрегі алып ұшып жүр. Күнде ертеңгісін ұйқыдан ояғанда басқа дүние қамынан бұрын әуелі қайын атасы есіне түсіп, ауыз ашуға енді қанша қалғанын есептеп жатады.

Сүйеу қарттың келгеніне бәрінен бұрын Ақбала қуанды. Биылғы жыл, шынында да Ақбалаға ауыр тиіп жүр. Балықшылар аулына келін боп түскелі құсаланып бітті. Еш нәрсеге зауқы шаппады. Жұмысы болмаса көрші отырған үйдің біріне бас сұқпады. Онан сайын ауыл ішінде Ақбалаға ала көз көбейді. Күндес әйелдер оның жүрген-тұрғанына дейін сықақ қылды. Қарақатын секілділер Ақбаланың ажарын да күндеді. Оның әлі күнге қыз кезіндегі сәні мен салтанатын сақтап, бұл ауылдың бетке ұстар қыз, келіншегінен озып киінгенін өсек етті. Бұның бәрі Ақбалаға жетіп жатты. «Тәкаппар», «менмен», — деп өзіне таққан талай атақты есітті: бірақ Ақбала бұның бірін құлағына ілмеді. Қайта, ол өзіне құдай берген ажар-көрікті көре алмай, күндеп жүрген қатындардың алдынан әрқашан тәкаппар басын тік ұстап өтетін.

Олар тұрсын, Ақбала қойнында жатқан күйеуіне емешесі құрып өліп-тірілген жоқ. Келіншегінің сырына алғашқыда Еламан да түсінбеді. Әрине, оған теңіз жағасының сүреңсіз, жүдеу тірлігі ұнамасы анық. Оған жар басында жарбиған жерқазбалар мен балық сасыған ауа да жат. Байдың қызы болмаса да бұрын дәл мұндай жүдеу өмірді көрген жоқ. Бұрын көктем шыға қалың елмен қаптай көшіп, кең жайлау, салқын сабатқа үй тігетін. Қатар қонған ауылдың жастары таң атқанша ақ сүйек ойнап, асыр салатын. Жаңа жерге қонғанда жас төл—қозы, лақ қандай рахаттанады. Үй іргесіндегі отқа кенеліп, оймақтай аузымен жас көкті бырт-бырт үзіп жеп жатады. Ал, кең жайлау көз жеткен жерге дейін шұбартқан мал. Сағым көтеріп, тырнадай тізіліп кетіп бара жатқан көш. Жалғыз-жарымдаған салт атты жол-аушы көз ұшында құлдырап өтеді. Дала өмірінің бейжай тыныштығы тек кешке қарай өзгереді. Кешке өрістен мал құлар алдында қырдағы ауыл қатты әбігерденіп, қыз-бозбалалар лақ қуып, қозы көгендеп, бота байлап азан-қазан, у-шу. Сонан қашан мал сауылып, қозы-лақ көгенделіп болғанша маза жоқ. Тек көз байланып, ымырт үйірілгесін ғана әр үй ошағына от жағып, қазан көтеріп, дастарқан басына дөңгелене отырады. Ірге тұрулі. Есік жабық. Түндік ық беттен жарылып ашылған. Киіз үйдің іргесінде, көген басында, күйіс қайырып жатқан түйелер ауық-ауық пысқырып қояды. Қойлар мекіренеді. Ақбала әлі күнге көшпелі ауылдың осы бір кішкентайдан қанына сіңген өзгеше тірлігін аңсап, ішқұса боп жүр. Жұрт көзінше сыртын бүтін ұстағанмен, от басында оңаша қалса қай-қайдағы ойлар басын торлап, айықпас мұң көзінің алдын көлеңкелеп, кірпігін төмен салып жүреді. Сол кезде Еламан өз әйелін өзі танымай қалатын. Басынан базары өткен кісінің ендігі қалған тірліктен ешқандай қызық күтпейтін үмітсіз халін танығандай болатын. Енді бір кез ата-анасын анық сағынып, іштей мұңданып күйзеліп жүргенін байқады.

Ақбаланың қасіреті ұлғая түсті. Берегірек келгесін, керек десе, балықтан шаршап қайтқан күйеуін күтіп алмай, теріс қарап жататын болды. Бір рет тіпті әйелінің жылап отырған үстінен шықты. Төркін жұртынан жаман хабар есітті ме деп, Еламан шошып кетті. Жүгіріп барып, Ақбаланың қасына отыра қап, неге жылағанын сұрап еді, Ақбала көз жасын тыйып ала қойды. Ләм-мим деп тіл қатпастан тұрып жүре берді. Еламан сонан

бері ойда. Қандай да болса жас келіншектің жанын жеген қасірет бар. Рас, ол қыз күнінде басқа бір жігітпен көңілдес боп, балықшыға барғысы келмей көп бұлақтап еді. Еламан соның бәрін білсе де, көңілін қызғанышқа бермеді. Ол тек өзінің бұрынғы дағдылы тыныштығынан айрылды. Ақбаланың қиналғаны шымбайына батып, қуанышты шақтарында да әйелінің қасы мен қабағына қарап күле алмады. Теңіз үстінде ол қайта көтеріңкі жүрді. Теңіз үстінде ол күннің ауа райын, желкүз жайын ойлады. Теңіз суының биыл тасу болғанын, ағысы қатты да болып ау салсаң тосап басып тастайтынын ойлады. Балықтың келуі мен кетуі жайында да ұзақ-ұзақ ойлап, әрқашанда уақыттың қалай өткенін білмей қалатын. Теңіз үстінде әйелі жайында да ойлады. Алғашқы кезде ол бір түндік астында бірге тұрғасын бойы үйреніп кетер деп үміттенді. Кешкісін үйге кеп, әйелінің бетіне бір қарағаннан-ақ көңілі суып салатын. Тар төсекте тығылысып қатар жат, қаласаң мейлі күшакта, сүй — ерік өзінде. Құдай қосқан некелі жарың екені рас. Қасында құр сүлдесі жатқан келіншектің сен тек тәніне иесің, ал жаны мен жүрегі мүлде басқа жақта екенін көргенде балықшы жігіт моқап қалатын.

Соның өзінде де ол Ақбаланы кінәға қимады. Оның қандай қылығын да кешіруге әзір. Зәті жуас, момын кісілерге тән қасиетпен балықшы жігіт әрқашан кінәні өзінен іздеді. Әйелінде жазық жоқ, бар нәрсеге бұның өзі... бір өзі кінәлі. Ата-анасынан, бауыр басқан ыстық ұясынан, көшпелі өмірден айырып алып, теңіз жағасына матап қойды. Ағарған жоқ. Қара азық емге жоқ. Балық бірде болса, бірде болмай қалады. «Бейшара қайтсін, мен кінәлімін. Ие, ие, мен ғана кінәлімін», — деді Еламан ішінен.

Ой қажытты ма, әлде күні бойы мұз ойғандікі ме, ол әйтеуір кешке қарай өз денесін өзі әрең қозғады. Быртып ісініп кеткен саусақтары икемсіз. Кешкі қатқыл жел аузынан шыққан демін ыққа қарай әкетіп тұр. Басқа нәрсеге көңілін аударғысы келсе де, әйелі жайында қайта-қайта ойлап кете береді.

Биыл көктемнің басында Ақбала бала көтерді. Күн санап бойы ауырлап, сүлеленіп жата беретінді шығарды. Еламан бұнан бұрын да балықтан келе сала екі білегін сыбанып жіберіп, үй шаруасын Ақбаламен бірдей істеуші еді; енді мынадан кейін, ол әйелінің қол-аяғын қимылдатпады. Бұл кезде Ақбала біртүрлі боп өзгерді.

Әшейіндегі қатты райынан қайтып, қазір көбінесе күйеуіне оң қабағын беретін болды. Үй шаруасын істеп жатқан Еламанға кейде сырт жағынан кеп, күлімсіреп қарап тұрады. Еламан мұның кеш оянған махаббат емес екенін білді, сөйтсе де, кей кезде Ақбаланың жанарына жылылық жиып, жаны үзіліп, мөлдіреп қараған көз қарасынан ана рахымындай ықылас сезетін. Соның өзі Еламанға қатты әсер етіп, тұла бойына тәтті сезім шымырлап қоя беретін.

Сүйеу қарттың келетін хабарын есіткелі ерлі-зайыпты екеуінің арасы жақындай түсті. Әкесінің хабарына айрықша Ақбала қатты қуанды. Балықтан келген күйеуіне өмірде істемегенін істеп, алдынан маздатып от жағып, ас-суын әзірлеп жылы шыраймен жайрандап күтіп алатын боп жүр еді. Кейінгі күндері қайтадан кіржіндей бастады. Онда да ертең әкесіне сойып беретін мал болмағанына қынжылып, балықтан шаршап қайтқан Еламанға: «Азамат емессің бе? Елді-күн бір лақ таптайсың ба?» — деп қиылғанда, балықшы жігіт қиналғаннан терлеп қоя беретін. Өзінің осыншалық дәрменсіз сорлылығына ыза боп кетуші еді. Бүгін ауға түскен балық аз да болса мәз екен. Еламан шәугім бас сары сазанды қапқа салып жатып, күтіп отырған қонақтары, тым құрыса, осындай ажарлы кезде келмейді-ау деп ойлады.

Күн кештетіп қапты. Жел ызғары қатай бастаған. Ауын суырып алғасын, Еламан денесіне тер қатып, тоңазы бастағанын сезді. Кешкі ымырт тез тұтасып бара жатты; ауды басқа жерге аударып салуға үлгіре алмасын білді. Бұл кезде батып бара жатқан күн алыстағы жалдың біріне иегін сүйеп, еңкейіп қалған еді. Құбыла бет тұтас қызарып, жел жыртып дода-додасын шығарып тастаған бұлттар батар күннің шапағына баурын бояп алаулап апты. Не қылса да кең әлемді құшағына алып тұтасып келе жатқан мына түн қараңғылығына жол бермей, жанталасып шарпысып жатқан жалғыз тірлік осы-ау! Ендеше, өмір мен өлім сияқты қараңғы мен жарықта кезек жеңіп, тірлік үшін бұлар да тартысып жатады. Әр тірлікке төнер бір-бір зауал бар. Кезегі келгенде күн басына да зауал төніп, қара кебінге оранып, бар әлем тіл тартпай, түн құшағына кіріп бара жатады...

Еламан күрсінді де, балық салған қабын арқалады. Бүгін күні бойы әйелін ойлап, мазасызданып бітті. Үйге жеткенше асығып, бет жағын кірбік қар шалған мұзды тайғанақтап басып келе жатыр. Қиыршық қар қышыр-

қышыр етеді. Ойында әлі Ақбала. Отын-суын күні бұрын ішке кіргізіп беріп кетсе де, алды түн болғасын, күні жуықтап қалған жас келіншегінен қорқа береді. Өзі жоқта жалғызсырап, елегізіп қалғандай қорқады. Осы күні Ақбала қатты кіржисе де, зәресі ұшып қоя береді. Бойына біткен баласына, не әлде өзіне зақым болғандай шошып, жүрегіне суық үрей шабады. Өзі түзде жүргенде тұнғыш құрсақ көтерген келіншектің қасында бас-көз боп отыратын естияр біреудің болмағанына көбірек қынжылатын-ды.

Кенет, ол үйінің алдына тоқтаған салт атты біреуді көрді. «Бұл кім болды екен» — деп ойлап, аттылы кісіден көзін айырмай келе жатыр.

Бұл өңірдің балықшылары бір тайпа ел. Өздері жұмыртқасын жалаңаш құзға салған тау қыраны сияқтанып, жел-құздың өтіне қоныс тепкен. Жерқазбаларын ұлы теңізге төніп тұрған биік жардың ұшар басына мінбелете салғандықтан, әдетте, мұз үстінде жүрген кісінің көзі балықшылар аулына мол жететін-ді.

Еламан анық көріп келеді. Жолаушы қабарлас қылды білем, іштен ақ көйлекті әйел шығып, ат тізгінінен ұстады. Еламан Ақбаланы таныды. Құрметпен күтіп алған түріне қарап, мына жолаушының Сүйеу қарт екеніне шек келтірмеді. Қайын атасының ауыз ашқанын тоспай, уәделі күннен бұрын келгеніне қуанды. Екі көзін үйінен айырған жоқ. Ақбала жолаушыны алып ішке кірген бойда шолақ мұржадан түтін бұрқ ете қалды. Асыққан әзірде жар басына қиялап шығатын жолды қашықсынып, үйінің дәл тұсына кеп тік жарға төтелеп салды. Бір қолымен қапқа сап арқалап алған балықты ұстаған, екінші қолымен қарсы баурайға қиялай біткен кендір жусан қырбық қызыл түзгенге жармасып, мысықша тырмысып өрлеп келеді. Қадірлі қонағына сойып беретін малы болмаса да, ажарлы балыққа дөп келгеніне қуанып, жар басына қара тер боп алқынып шығып еді, осы арада... есігінің алдында қаңтарулы тұрған бәйгі күреңге көзі түсті. Мейіздей боп жараған. Еті қызып апты. Әшейіндегі ұрыншак мінезі ұстап тұяғы қозып, отты көзі қанталап сулығын шайнап шиыршық атып тұр екен. Еламанның жаны аяғының басына кетіп, жар кемердің жиегінде сілейіп қалды. Сол сәтте әлдеқайдан сары қаншық жүгіріп кеп, балық исі шыққан киімін иіскеді. Онан сары қаншық мұп-мұздай тұмсығымен бұның қолын жаппа алды. Еламан бойын жиып ала қойды...

III

Өз үйіне өзі әзер кірді. Және кірер жерде күйбектеп, жөтелді. Суық қапқан бойы сықырлап, аласа есіктен ақырын кіріп келе жатқан үй иесін көргенде төрде отырған жас жігіт өзінің осыған дейінгі нығыз қалпынан айрылып қап, жеп-жеңіл боп лып етіп түрегелді:

— Ассалаумалейкүм.

Еламан салқын амандасты. Сонан артық тілге келмей, суық қапқан киімі сықырлап, есік алдында теріс қарап тұрып шешіне бастады.

Ақбала «ә» дегенде сұп-сұр боп кеткен-ді. Бірақ тез есін жиып, бет-өңін билеп ала қойды. Істеп жатқан шаруасын қоя сап, жүгіріп барып күйеуінің су киімдерін қолынан алды. Ошак жанында үюлі жатқан отын үстіне гастай салғысы кеп бір тұрды да, ол ойдан бірақ тез айналып пешке жайды. Онан тағы күйеуінің бабын істеп, пеш үстіне төсек салды.

Еламан өз орнына оза берді. Жас қонақ оған жайдары жүзін бұрып:

— Елаға, біз көріспегелі қай заман. Ауыл-ел аман ба?

— Шүкір.

— Балық талабы қалай?

— Қайдағы балық...

— Мұз қатпай тұр ғой. Қыстың кештеткені шаруаға жақсы болғанмен сендерге қиын шығар.— Еламан үндемеді. Тәңірберген оның ыңғай бермеген түрін байқаса да, ырғалып қойып:

— Елаға,— деп әңгімесін соза түсті,— көрші отырған қоныстас ауыл едік. Тойыңа шақырар деп дәметіп едім...

«О, сұм, қай бетімен айтады екен»,— деді Еламан ішінен. Көз қиығымен әйелін байқап отыр. Ақбала бойы ауырлап, отырып-тұруы қиындап қалғанына қарамай, қонақ келгелі бәйек боп ұшып-қонып жүр. Әкесіне сақтап жүрген сыбағалы мүшені солайымен қазанға бір-ақ салды. Онан соң шайды да тез демдеп әкелді. Үйде жоқ нәрселерді жүгіріп барып көршілерден әкеліп жүр. Бұл ауылға келін боп түскелі бас сұқпаған үйлерге осы жолы себеппен бір-бір кіріп шықты. Қонаққа қажет нәрселердің қиындықсыз оп-оңай табылып жатқанына өзі де таң қалып ішінен құпиялап қуанып қояды.

— Шай алыңыз,— деді Ақбала, жас қонақтың алдына кесені қойып жатып.

Еламан Тәңірбергенге әлі бір рет тура қараған жоқ. Шай үстінде ол Ақбалаға да назар салмауға тырысып бақты. Келіншегіне көзі түскен сайын көңіл түбіндегі күдігін анықтай түскендей болады. Ақбала қай кезде де бойын сәңдей білетін. Бұрынғысына қарағанда бұл жолғы киімдерінің сәні мүлде бөлек. Үстінде қос етек ақ торғын көйлек, басында ақ жібек шәлі. Басқа әйелдердей бетін жаулықпен жартылай бүркеп тұмшалап тартпағаны да жарасып тұр. Ақ жібек жаулық жас келіншектің онсыз да үлбіреген аппақ жүзін айқындап ашып, қасы, кірпігі қап-қара боп қиыла қапты. Және қолын созып кесе әперген сайын қонақ жігітке көзінің астымен қарап іркіліп қалады. Сондай бір кезде ол әйелінің көзінен түнгі өрттің шарпуындай сұмдық сәуле көріп, шошып кетті. Онан сайын Еламан салқын қанды қалпын сақтағысы кеп, басын баурына алып мұртына қатқан мұзды үгіп отырған.

— Еламан аға,— деді Тәңірберген,— білем, бізге өкпелісің. Өкпен орынды да...

— Жә, қайтесің...

— Жоқ, Елаға, көңіл кірі айтса кетеді. Мен алдымен өз ағамды мақұл демеймін. Ол менің қай айтқанымды тыңдап жүр. Әйтпесе, іргелес отырған ағайынмен жауласпа, бір-біріңнің есіктеріңнен бас сұғып, жүзінді жылытып ал деп талай кеңес бердім.

Еламан мырс етіп күліп жіберді. Ақбала Еламаннан төменірек жерде шай құйып отырған-ды. Күйеуінің мына қылығына қонақтан бұрын ол қысылды. Ал қонақ жігіт түк сезбеген кісідей, түсін алдырмады.

— Бір-бірімізге кек сақтап қайтеміз. Аталас болмасақ та, екі ауыл аядай жерде іргелес отырғасын бір дәнді жарып жеп, бір малдың сүтін бөліп ішкен бүтіндікке не жетсін,— деді қонақ жігіт.

Ақбала ұйып тыңдады. Ырза болғаны соншалық, бір рет, тіпті күйеуінің көзінше қонақ жігіттің қолынан кесені алып жатып, оған көзін тоқтатып анықтап қарады. Кесеге созған қолы да дастарқан үстінде асылған қалпы іркіліп тұр. Оны өзі де әбестеу сезді. Және күйеуінің шытына қалған түрін байқады ма, қызарып кетті.

Мұнда келгелі Тәңірберген ерлі-зайыпты екеуінің арасын білгісі кеп, Ақбала мен Еламаннан көзін айырмай отырған-ды. Ол Ақбаланың Еламанды сүймейтінін бай-

қады; бәрінен бұрын Ақбаланың өзіне деген ықыласына ырза боп, «айналайын-ай, енді қайтсін-ау! Осыдан артық не істесін. От ала жүгірсін бе, мына тоң мойынға», — деп ойлады. Ол өзінің әлгі айтқан сөздерінің бір де бірі үй иесіне әсер етпегенін байқады. Оған онша қынжылған жоқ. Әрі-беріден соң осы үйде өзі мен мына аппақ сұлу келіншектен басқа кісінің бары-жоғын да байқай қоймағандай; ол, қайта, осы кеш Ақбаланың өзіне деген ықыласын көргесін бұрынғыдан бетер батылдана түсті. Ақбала екеуі іштей одақтасып, тізе қосып алғысы келгендей. Ибалық үшін үй иесіне әлдеқалай бұрылып қойғаны болмаса, көбіне көзін Ақбаладан айырған жоқ; қолында домбыра, көңіл түкпірінде қайта тұтанған құмарлық сезім бір кез жас жігіттің көз жанарында ұшқындап, қос ішекті ақырын қағып тыңқылдатып отыр; Ақбалаға деген ыстық ықыласын жасыра алмай, осы отырғанда қанды қызыл бетіне бір сәт күлкі ойнап көңілдене түседі; енді бір кезде әлгі қуанышын біреу ұрлап алғандай, қабағы салбырап ойға шомып отырып қалады.

Қыз күнінде қанша ойнап-күлсе де құмары тарқамаған екен. Бір жылдан кейін, күйеуге шыққан Ақбаланы қайта көргенде, сөніп қалған от оның кеудесінде қайта тұтады.

Ақбаланың баяғы қыз кезіндегі ажары сынбапты; қыз кезінде талдырмаш, нәзік болатын; қазір, қайта, бала көтергесін беті толығып, бұғағы білініп, бар мүшесі бір түрлі балғын тартқан; жүзіне ұялаған жұмсақ нұр да келіншектің жанын жұмсарта түскендей екен. Ол Ақбалаға үйлене алмағанына өкінді; кінә Ақбаладан болған жоқ, кінә бұның өзінен, сол тұста екі ағасы Ақбалаға үйлендірмей, іргелі бір елге арқа тіреп отырғысы кел, бұған Аяққұм бойындағы Тілеуқабак руының белді бір байының қызын алып беріп еді. Сүйген жігітінен күдер үзгесін Ақбалаға қалған өмірдің бәрібір секілденіп, жанбай жатып сөніп, ата-анасы қосқан кісінің шалғайынан ұстап кете барды. Оған да жылға жуық өтті. Сонан бері ол Ақбаланы көрмей қара үздіріп кетті. Ақбаланың алдындағы өз кінәсін сезгендей боп, өкпелетіп алған шығармын деп қысылып жүргенді. Енді, міне, жас келіншектің ешқандай кінә артпай, өзін осынша бір ыстық ықыласпен қарсы алғанына қуанып, іштей түлеп отырған үстіне... Мөңке келді.

— Ақсақал, төрге шығыңыз! — деді қонақ серпіліп, жоғары жағынан орын ұсынып,

— Бала, тырп етпе! Біз төрте шығып не бітірер дейсің. Қазақ баласы сендер төрте жүрсендер біздің басымыз жерде қалмас,— деп Мөңке қонақтан төменірек отырды да,— ие, бала,— деп Тәңірбергенге тыжырына қарады,— келе қоймайтын ауылың еді ғой, бұл. Жәй жүрсің бе?

— Аң аулап шығып едім.

— Ә! Қалай, қанжығанды қандадың ба?

Тәңірберген көңілдене түсті.

— Өткен жолы бір түлкіден айрылып қалғам, сәті түсіп соған кездескенім.

— Апыра-ай, ә?!

— Сары қаншық түлкіні көп кумаушы еді. Осы жолы біраз шалғаны. Сіздің ауылдың сырт жағындағы қоңыр төбеге келгенде жетті. Келетін ойым жоқ еді, түлкі әкелді де:

— Жарайт, жарайт...— деп Мөңке лекіте күлді де, кенет қонақ жігітке оқыс бұрылды,— бала, осы сенің інің қайда?

— Жасанжан Орынборда, оқуда ғой. Жакын арада келеді,— деді Тәңірберген тілдесетін кісі табылғанына қуанып, Мөңкеге қарай бұрылып еді.

Мөңке кенет Еламанға бұрылып, екі балықшы енді өзара шүйіркелесіп кетті.

— Сені Оралскі байы шақырды дейді ғой?

— Иә, шақырды. Мұз үстіне қашан шығасындар дейді.

— Сен не дедің?

— Не дейін... Мұз әлсіз, көп адам боп шоғырланып жүру қауіпті дедім.

— Дұрыс айтқансың. Ал, Шодыр не деді?

— Шодырың балық керек деп шолтандап тұр.

— Дәмесін қарай гөр! Байға балық керек болса, кейдеге жан керек емес пе екен?

Еламан үндемеді. Мөңке әңгімеге араласпай, сыртқары қалған Тәңірбергенге бұрылды:

— Қонақ бала, мен осы бір әңгіме есіттім ғой... Сенің қойлы ағаң болыстың сайлауына түсті деген не? Сол рас па?

Құдайменде байды ел арасы Қаратаз деп кемітіп атайтын. Мөңке бұл арасын сыпайылап келтірсе де, ар жақ көмейінде «қойы болмаса, тәйірі со да кісі ме»— деген кекесін тұрды. Көңілі жүйрік Тәңірберген оның сол ниетін сезіп:

— Иә, ол кісі сайлауға түсті,— деп салқын ғана жауап бере салды.

— Қадамы қайырлы болсын!— деді Мөңке. Күдайменденің болыс болғанына шын көңілінен тілектестік білдіріп жатқан тәрізді. Әдепкіде Тәңірберген де солай түсініп қалған-ды. Аздан кейін Мөңке тағы да аяқ астынан мінез шығарып, Еламанды тақымынан басып қойып,— көрдің бе, бала! Азуы пышақтай, арқасы ошақтай ағаларың, эне, анау. Үйірге түскісі кеп жүр. Ертеңгі күні құтпан айғырдай, ел шетін торып, азынап шыға келер, әлі-ақ!— деп босандау ғана лекіте күлді де,— жә, мен кетейін,— деп түрегелді.

— Асқа қарасайшы!

— Рақмет! Ауру баққан үйміз ғой... Жеңген жалғыз қалған, үйге барайын.

Мөңке кеткесін үй ішін тағы үнсіздік басты. Тәңірберген көңілсіз. Мөңкенің әлгі кекесініне орай өзінің бір ауыз сөз қайтара алмағанына ренжіп, сұлу бетіне ызалы мыскыл ойнап, сызданып отыр. Ас үстінде де ықылассыз болды. Дастарқан жиналған бойда түрегеліп, тымәғы мен қамшысын қолына алды. Әуелі үй иесімен қоштасты. Онан Ақбалаға бұрылды:

— Сау бол, Ақбала!

Ақбала ернін ғана қимылдатты. Қоштасар жерде жабырқау жүзін көтермесе де, қонақ жігітке кейін шегініп жол берді. Ал, Еламан қонақ жігітке не дегенін де білмеді. Күңгірлеген көңілсіз дауыспен бірдене деп күбірледі де, пеш түбінде қала берді.

Қонақ жігіт шыққан бойда, сыртта ат оқыранды. Ілешала ат тұяғы үй іргесін дүрсілдетіп өтті. Онан соң шабаландап иттер үріп, бейуақта аттанған жолаушыны ауыл сыртына ұзатып салды.

Еламан тырп еткен жоқ. Ат тұяғының дүбірі құлағында тұр. Бағана бір көргеннен-ақ бәйгі күреңнің бұл өңірдің жылқысынан түсі бөлек екенін аңғарған-ды. Шамасы, сірә, бұл ат та Кәлен қолынан шыққан болар деп ойлады. Қуса — жетіп, қашса — құтылатын ат. Баяғыда... өз әкесін Тәңірбергеннің әкесі—Абыралы найзамен шапшып өлтіргенде, оның астында да, бәлкім, дәл осы бәйгі күреңдей жүйрік ат болған шығар?

— Тұр... төсек салайын!— деді Ақбала.

Еламан әйеліне көз салмастан иығына шолақ сары тонын жамылып сыртқа шықты. Дала тастай қараңғы.

Е.А.18.09. Жол бұрынысынан қатая түсіпті. «Мұзды қуып кетпесе қайтсін?»— деп ойлап, Еламан теңіз жаққа қарады. Қара түнектен көзіне ештеңе ілінбеді.

Еламан ізінше ішке қайтып кірді. Ақбала шамды сөндіріп, жатып қапты. Еламан шам жақпады. Иығына жамылған киімді есік алдына іле салды да, кең төсектің бір шетіне қисая кетті. Жатқан бойда көзін жұма түсті де, іле-шала қайтадан ашып алды. Есіне бәйгі күрең түсті. Адай табынан шыққан ат емес пе екен деп ойлады. Соған соң өз әкесін ойлады. Аты нашар боп сорлады; әйтпесе, бірме-бір шайқаста Абыралыға алдырмас еді-ау деп ойлап, қараңғы үйде көзі ашық жатыр.

Жас та болса әкесінің өлімі есінде. Араларында бұрыннан кикілжіңі бар екі ауыл бір жолы Ақмарқаға қатар қонды. Малы, жаны көп ауыл салған жерден суғала көздік істеді. Кедей ауылға ауыз судың өзіне іш тарлық істеп, құдық басына барған қатын-баланы сабап жіберді. Қолына қада ұстаған сотқар жігіттер аналардың азғантай малына дейін суартпай құдық басында сіресіп тұрып алды. Осылайша кедей ауылдың жігіттеріне зорлық істеп зығырын қайнатып отырды да, ақыры Абыралы жағы атқа қонып құдық үшін ұрыс салды.

Абыралы найзагер, атқа да тақымы берік болатын; қарсы келген кісіні көк найзамен түйреп түсіріп, кедей ауылдың жігіттерін қоймай бара жатқан соң, оған Науан қарсы шапты. Бұның қолындағы қаруы бұзау тіс қамшы; осындай төбелеске лайықтап, өзегіне қорғасын құйып өргізген. Бірме-бір ұрыста бұ да көк сүңгіден кем түспейтін қару.

Науан әп-сәтте Абыралының екі жігітін құлатып, енді жер түбінен өштесіп келе жатқан жауының тап өзіне шүйлікті. Ол әлгіде ел үстіне жау тигенде белдеуде тұрған мінезсіз, үркек байталға жайдақ міне шапқанды. Екі жау алғаш айқаса кеткенде желқуық байтал жалт беріп басын ала қашты. Осы сәтті күткендей, анау да астындағы атын бұның ізіне салып жіберді. «Ә» дегенше болмай алымды ат сыпыртып жетіп келді. Абыралы көк сүңгіні Науанның аш бүйіріне қос қолдап ырғап салған бойы ат екпінімен ағызып өте шықты; бірақ ат үстінен аударып түсіре алмады; найзаның ұңғысы омырылып, бір тұтам темір мұздай боп Науанның ішінде кетті. Науан ат басын бұруға ғана шамасы келді. Есік алдында өзін еңіреп құшақтай алған жас келіншегіне сүйенді. Бір қолымен қан шаптырған сүбесін басып, мықшиып

отырып, кішкентай Еламанын құшағына қысты. «Сорлы жетімегім!.. Сенің ендігі күнің не болар?..» Сонан артыққа күші жетпей, от басына шөгіп құлай кетті. Жас ана жесір қалды. Ағайын-тума қаумалап қоймаған соң, жесір әйел тасқұлақ саңырау шалға тиді. Бір жыл өтпей, анасы құсадан қайтыс болды. Жетім бала шеттеп, әр үйге бір қонып жүрді де, кейінірек өз аулының козы, лағын бақты. Ер жеткесін жеті жылдай Құдайменденің жылқысын бақты. Бір жолы Еламан жылқыны серігіне тапсырып, Сүйеу қарттікіне кетті. Осы шалдың бой жетіп отырған сұлу қызы жылқышы жігіттің жатса-тұрса есінен шықпай қойған бір арманы. Оның үстіне қыздың әке-шешесі бұған ынғай беретін. Баяғы кезде Науан мен Сүйеу көңілдес боп, Ақбала мен Еламанды жастайынан атастырып қойған еді.

Еламан Көлқора табанында отырған Сүйеу шалдың үйінде болды. Сол түні Құдайменденің жылқысына қасқыр шауып, Аяққұм бойындағы құдасынан алған жүйрік атын жарып кетті.

Бұл хабар тиген бойда Құдайменде бір топ жігітпен сау ете қалды. Еламан аттан түскен ашулы байға қос қолын созып сәлем бермек боп еді. Құдайменде оны қамшымен қақ бастан тартып жіберді.

— Әй, ит! Сені үйірге салатын айғыр ма едің? Сен менің жылқышым бола-туң.

Еламан атына қарғып мінді. Өліктей бозарып о да өз атын омыраулатып, тебініп келіп қалған-ды. Бірақ Құдайменденің қасында әзір тұрған жігіттер жолын кескестеп жібермеді.

— Әй, Құдайменде!.. Күнім туса көрермін. Ұмытпа осыныңды, — деді де, Еламан атының басын бұрып ап, құйындатып шаба жөнелді...

Сол жылы Орал қаласынан Федоров деген бай орыс кеп, теңіз жағасынан промсол¹ ашып жатқан. Еламан орыс байына жалданды. Федоров қарауындағы кісілерге қатал болатын. Осындай абыржынның тұсында амалсыз-ды. Әйтпесе ол орыс-герман соғысы басталғалы балықшыларға тыным бермей, күндіз-түні қуалап жүрген-ді.

Бұл өңірдің балықшылары жылдағыдан гөрі биыл қоңторғай. Бас тоқсан түссе де, жылымық күннің аяғы

¹. Балықшылар промыселді осылайша атады. Тілшілерден кешірім сұрай отыра, біз де өзгертпей алғанды жөн көрдік.

тұманға айналып ұлы теңіз ұстаса қоймады. Ендігі жерге күн шұғыл суытып, теңіз тез қатпаса күйлері таятын түрі бар.

Осы жай қинап жүргенде, бай ауылдың жас мырзасы кеп, от басының тыныштығын бұзып кетті. Еламан түнімен ұйықтай алмады. Ақбала да ояу. Бұған сыртын беріп теріс қарап жатқан күйінен әлі қозғалған жоқ. Еламан алғаш рет әйелін жек көріп, жаны жиырылып жатыр. Денесіне әйелінің денесі тиіп кетсе де, жылан тәрізденіп сұп-суық боп қарын, түні бойы бүйірінің бір жағын мұздатып шықты. Басқа кісі болса, қазіргідей ренішті кезде, әйелін көк ала торғайдай қып сабар еді. Не әлде ішін өртеген ызаны сыртына ақтарып салар еді. Ал, Еламан, үнсіз; ішінен тынып жатыр. Оқта-текте қараңғы үйде қимылсыз көзінің қарашығы тұтап ұшқындап кетеді. Абыралы әулеті өмір бойы ізінен қалмай қойды. Әкесін әкесі өлтірді. Оның бержағында бай ауылдың сері, сал жігіттері, қалағанын киген, тәбеті шатқанын ішкен, сүйгенін құшқан сері жігіттер өмірден татам ба деген азғана қызығыңның өзін аузыңнан қағып әкетіп жүр.

Еламан ұйықтай алмады. Бір кезде басы ауырып, берекесі кетті. Ұйқыдан әбден күдер үзіп, қалжырап меңзең боп жатып, таң алдында ғана көзі ілінді... Қанша кеш ұйықтаса да, күндегі дағдысына бағып ерте оянды. Үй іші әлі қараңғы екен. Тек төбедегі соқыр терезеден таң сәулесі саз беріп бозарып келе жатты. Сыртта жел көтеріліпті. Жынды жел шалқыған теңіз бен мидай жазық даланың, ұйқыда жатқан ауылдардың үстінен асып соғып, азынап тұр. Жапқысы жоқ бір мойын пештің көмейі гүрілдеп, үй іші ызғып кетіпті.

Еламан оянған бойда Ақбаланың бауырына тығылып, бұйығып жатқанын көрді. Ерлі-зайыпты екеуі күнде осылай тәтті татулықпен төсекте табысады. Осы сәт Еламанға қатты ұнайтын; әсіресе күн санап әйелінің денесі ұлғайып, екеу ара жатқан тар төсектің көбірек жерін ол ала бастағанын көріп қуанатын. Әрқашан оянған сайын әйелінің босануына қанша күн қалғанын ойлап жататын-ды.

Ол бүгін де ояна салысымен әйелінің аяғы ауырлап қалғанын есіне алды. Жеті айлық бала. Қазір бар мүшесінің бәрі бар. «Қайсымызға ұқсар екен? Көре қал, өзі тентек болады», — деп ойлады. Сүйткенше болмай, кенет әлдеқандай бітімсіз бір нәрсе Еламанның Ақбала жақ

бүйірінің тұсынан бұлк-бұлк ете қалды. Бұнысы бейне: «Әрмен жат! Мені қысып тастадың» — деп бұған ашу, білдіргендей қимыл еді. Еламан күлімсiреді. Шапшаң серпіліп, ары ысырылып жатқанын сезбей қалды: ет бауыры елжіреп, бұрын-соңды татпаған белгісіз бір сезім (бірақ сондай уытты, ыстық сезім) жүрегін шымылдатып бара жатты. Ана құрсағындағы осы бір өз тірлігін әлден танытып, тыпыршып жатқан кішкене баласын қысып сүйгісі кеп кетті; бір кезде Еламан көзінен жылып аққан жасты сезіп, өзінің көңілшектігіне таң қалды. Еріксіз езу тартып «бұнымды адам көрмесін» деді ішінен.

Еламан тез киінді. Соңыра балық салып ала қайта-тын қапты қойнына тығып, есіктен шыға берген-ді. Ол кенет босағада, отын үстінде жатқан бір түлкі, бір қоянды көріп, тұла бойын аяз қарығандай мұздап қоя берді. Тағы да бір сәт түндегі жайы есіне түсіп, есік аузында сілейіп қалды.

IV

Балықшылар шетінен сіңірі шыққан кедей. Қарға адым жерге аударылып қона алмай, қысы-жазы жерқазбалары жар басында жарбиып тұратын шерменде. Анадан туғалы теңізге иек асып келеді. Осы өңірде өздері бірыңғай. Су үстінде бір кемеде кетіп бара жатқан кісілер тәрізді тілегі, талабы бір, тобы бір.

Осы бүгін Райдікіне Түбектегі ауылдан қадірлі кәрия — Есбол келді. Кезінде ел арасының сөзін ұстаған кісі. Рай мен Еламанға жақын туыс болған себепті баласы жоқ, жетім шал бұл екеуін сағалайды. Жылда ел қыстауға кіргесін бір соғып кететін қадірлі қонақ. Оған бір жағынан сылтауы да бар; Райдың қолындағы қарт әжесі — бұның көз көрген, бастас жеңгесі. Соған жылда сыбаға әкелуші еді. Бұл жолы үйткен қой келді. Рай қарт әжесіне тұтас қойды бұзып берді де, жарты етін қазанға салып, көршілерін шақырды.

Әрі-беріден соң ет қайнап, үй ішін сүр иісі алып кетті. Балықшылар көңілді-ақ! Сүр иісімен қуана дем алады; қыс аяз сорып, жаз күнге күйіп, бір ыстық, бір суыққа шынығып сіңірдей боп алған, шетінен жылтыр қара. Күлгенде ақсиып бар тісі көрінеді. Осы отырғанда балық бөлісіп жатқандай, үйді бастарына көтере қауқылдасып, бірнешеуі бірден жамырап, жарыса, қабаттаса сөйлеп кетеді. Күлкілері да қатты; бар ықыластарымен ақ жа-